

Den civiliserade skillnaden

Om kvinnors arbete och könsarbetsdelning i tidig historisk och etnologisk forskning

Av

Ann-Catrin Östman

Kvinnor i etnologisk forskning

Är bilden av den starka bondkvinnan en myt? Med utgångspunkt i den här frågan diskuterade Inger Lövkrona (1990) etnologisk forskning om kvinnor i bondesamhället. Lövkrona utgick från de förhållandevis många skandinaviska studierna om kvinnorna i bondesamhällen som gjordes på 1970- och 80-talen. Hon problematiserade forskningens teoretiska perspektiv och diskuterade även de olika ämnen som beaktades, bl.a. makt, sexualitet och moderskap. Arbete och arbetsdelning var emellertid, vilket Lövkrona visade, centrala teman i den tidiga kvinnovetenskapligt inriktade forskningen om kvinnor i bondesamhället.

I den här artikeln diskuterar jag hur kvinnors ställning i bondesamhället och kvinnors arbete i jordbruket beskrevs under en period då etnologin etablerades som disciplin i Finland. Såväl finskspråkiga och svenskspråkiga studier gjorda i Finland under förra hälften av 1900-talet beaktas.¹ Den tidiga etnologin beskrev kvinnligt kodade områden, kanske främst handslöjd. I viss

¹ Den här texten härrör från ett större historiografiskt projekt som belyser historiografins, eller historieforskningens historia, ur könsperspektiv. Med fokus på manlighet ställer jag frågor om hur föreställningar om kön kommer till uttryck i historieskrivningen om bondesamhället under perioden 1880-1945 i Finland. Jag studerar i första hand vetenskapliga studier, dvs. artiklar som har publicerats i disciplinens vetenskapliga journaler och arbeten som publicerats av etablerade historieforskare. I den här texten fokuseras främst beskrivningar av kvinnor – frågor om kvinnoarbetets betydelse för manlighet har jag diskuterat i ett annat sammanhang. Se t.ex Östman 2007b (där även korta avsnitt av den här texten publicerats tidigare) och Östman 2008.

mån beaktades även arbete utomhus, dvs. åkerbruksarbete eller liknande. Däremot berördes mjölkhushållningen och boskapsskötseln mera sällan. Jag kartlägger främst de tolkningar av kvinnors position och arbete i åkerbruket som gjordes. Beskrivningarna var vanligtvis kortfattade, och mitt syfte är att peka på hur, när och i vilka diskursiva kontexter som kvinnornas arbete på åkern synliggjordes. Jag visar att beskrivningarna av kvinnornas arbete kan relateras till uppfattningar om utveckling och "kulturell ståndpunkt", dvs. uppfattningar om civilisationsgrad.

Bondesamhälle och disciplinär arbetsdelning

Förhållandevis tidigt fick jordbruket och bonden en viss plats i den professionella historieskrivningen i Finland. Några av disciplinens centrala teman – diskussionen kring kolonisationen av landet och fokus på äldre, finska samhällsstrukturer – tangerade agrarsamhällets historia. I en nation med kort statlig historia, inriktades historieskrivningen på sociala och s.k. kulturhistoriska aspekter. I flera länder i Nord- och Centraleuropa studerades bondesamhället inom den framväxande folklivsforskningen eller, vad gäller de mera primitivt uppfattade kulturerna, inom antropologin. Också etnologin i Sverige och svenskspråkig etnologi i Finland byggdes upp kring studier av bondebefolkningen under början av seklet. Vid den här tiden var de finskspråkiga etnograferna huvudsakligen upptagna med att kartlägga finsk-ugriska folk (se t.ex. Säaskilahti 1997:42-44, Myrdal 2004, Aronsson 2005). Den första etnologen, dvs. Gabriel Nikander, som i större omfattning beaktade bondesamhället var svenskspråkig, knuten till det nygrundade Åbo Akademi och ett svenskspråkigt nationsbygge i Finland. Under mellankrigstiden gav även de etnologer som publicerade sig på finska ett stort utrymme åt hemlandets bondebefolkning (Storå 1992:92-94, Säaskilahti 1997:72-74).

För flera av de historiker som var verksamma kring sekelskiftet 1900 utgjorde en blandning av nationalism, evolutionär samhällssyn och

katedersocialism en utgångspunkt. Studierna präglades av en uppfattning om givna kulturella, eller civilisatoriska, skillnader mellan olika samhällsgrupper. Bondebefolkningen ansågs vanligen befinna sig på ett lägre kulturstadium än grupper som betecknades som bildade. Under slutet av 1800-talet fanns den här uppfattningen över hela Europa (se t.ex. Weber 1977:6-7, Kotsonis 1999:4-8). Även om det här synsättet kanske inte längre var lika starkt i de nordiska länderna, var tankegångar av det här slaget även vanliga här – och de fick betydelse för hur bondebefolkningen beskrevs och tolkades (se t.ex. Högnäs 1995, Spring 1999, Henningsen 2006:17-25, jfr Mathiasdottir & Östman 2003, Ahlbäck & Östman 2008).

Under 1900-talets första decennier var gränsdragningarna mellan disciplinerna etnologi och historia ännu otydliga. Exempelvis Gabriel Nikanders kulturhistoriska angreppssätt kan jämföras med de kollektivistiskt influerade historikernas perspektiv, bl.a. den antropologiskt inriktade Väinö Voionmaa. Inom det nya etnologiska fältet fanns även ansatser som var präglade av kroppsligt inriktad antropologi (Sääskilähti 1997:38-39).

Studierna som beaktar bondebefolkningen och agrarsamhället är skrivna i anknytning till olika inriktningar och skolbildningar inom olika discipliner. Men de studier som presenteras här var emellertid skrivna inom liknande diskursiva ramar – i historie- och samhällssyner som, mer eller mindre evolutionärt präglade, betonade utveckling, framsteg och civilisationsgrad. Man var influerad av utvecklingsläran och andra historieuppfattningar som betonade lagbundenhet. En stor del av forskningen bedrevs med utgångspunkt i ett utvecklingstänkande. För såväl historieämnet som etnologin var civilisation ett viktigt begrepp. Däremot förefaller ett evolutionärt utvecklingstänkande ha präglat det sistnämnda ämnet längre fram i tiden (jfr Ahtiainen & Tervonen 1996:57-61, Sääskilähti 1997:45-50).

Kön och förståelser av civilisationsgrad

Med utgångspunkt i den ansats som har formulerats av den amerikanska historikern Joan Scott diskuterar jag sambandet mellan forskning och föreställningar om kön. Scott betonar att representationerna av det förflutna formar samtida könsföreställningar. Vidare hävdar hon att forskningen formas av det omgivande samhällets uppfattningar om kvinnlighet och manlighet (se t.ex. Scott 1988:1-5). Enligt Scott kan kön ses som kunskap om skillnad. Hon ger en tudelad teoretisk utgångspunkt för det analytiska begreppet kön, som för det första utgör ett konstitutivt element i alla sociala relationer och som, för det andra, utgör ett sätt att ge betydelse åt maktrelationer (Scott 1988:42). Utgående från detta pekar Scott på de sätt som kön använts för att beteckna makt och hur hierarkiska strukturer bygger på föreställningar om könsskillnad. Med den analytiska förståelsen pekar Scott på hur hierarkiserade könsförståelser tjänar olika intressen och får olika effekter. Tydligare än Scott har andra historieforskare framhållit att analysen genomgående bör beakta frågor om exempelvis klass, etnicitet och sexualitet (jfr Bederman 1996, Sinha 1996).

Kön utgjorde tidigt ett element i de sätt på vilka "civilisationsgrad" och "kulturståndpunkt" representerades; uppfattningar om könsskillnader var utslagsgivande för synen på utveckling, framsteg och civilisation. Enligt det evolutionära tänkande som var förhållandevis starkt även inom forskningen vid sekelskiftet 1900 tolkades könsdifferentiering mot bakgrund av en förmodad utvecklingsgrad. Enligt en linjär historiesyn kännetecknades utvecklade kulturer av tydliga könsskillnader. Det här synsättet präglade även historieskrivningen (jfr Spongberg 2002, Dudink 2004). Flera forskare har påpekat att uppfattningar om utvecklingsstadier påverkade tolkningarna av kvinnornas positioner: kvinnor i samhällen som ansetts vara lägre stående har inte sällan tillskrivits en rad maskulina drag och bland annat beskrivits som hårt arbetande (jfr Larsson 2002:76-80). I det följande vill jag visa hur de sammankopplade uppfattningarna om könsskillnad och civilisationsgrad påverkar beskrivningar av kvinnors arbete i

åkerbruket. Vid valet av textavsnitt har jag främst sökt beskrivningar av, eller utsagor om, arbetsfördelning och kvinnorna i jordbrukssamhällen. De textavsnitt som presenteras är ofta kortfattade, avgränsade beskrivningar.

Källpositivism och bilder av det primitiva

Gösta Grotenfelt, agronom och senare professor i jordbrukslära, skrev ett flertal arbeten om jordbrukets historia. Grotenfelt, som skapade ett jordbrukshistorisk museum, har också beskrivits som en etnologisk pionjär (Spoof 1989). Hans mest kända studie, *Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden*, publicerades år 1899. Boken beskriver utvecklingen från det ursprungliga och primitiva till det mera moderna. Under jordbrukstiteln redogjorde Grotenfelt för svedjebruk, kyttlandsbruk, kärrbruk, ängsbruk och åkerbruk. I senare böcker beskrev han även mjölkhushållning. Enligt Grotenfelt behövde även den rationelle utövaren kunskap om primitiva metoder. För denne agronom var utvecklingen av jordbruket ett centralt mål, och det utvecklings- och framstegstänkande som präglade hans framställning är förklarligt. Han klassificerade de äldre formerna för jordbruk; vid sidan av svedjebruket presenterades även kyttlandsbruket som en primitiv – och ”synnerligen ursprunglig” – brukningsform, medan kärrbruket klassificerades som mera nyttigt (s. 55). Så här beskrev han kvinnoarbetet:

I jordbruksarbetens utförande deltog kvinnorna uti icke ringa grad. Det tyckes, som ålåg det männen att hugga sveder äfvensom att utföra plöjandet, men det var kvinnorna, som kvistade träna vid svedens huggning; det var de, som utförde eller åtminstone voro behjälpliga vid gärdesgårdens uppställande; de deltog i höbärgningen – ej allenast i räfsandet, utan äfven i afmäjandet – äfvensom i tröskandet. (s. 11)

Betydelsen kvinnornas arbete betonades på ett flertal ställen i boken. Också i avsnitt om höbärgning och kärrodling redogjorde Grotenfelt kortfattat för kvinnornas arbete, och han påtalade att både kvinnor och män använde gaffelplog (se t.ex. 4-85, 156-158, 254). Det är redskapen och metoderna som stod i fokus, och boken beskrev enbart ett fåtal gånger de arbetande människorna, men i just dessa fall synliggjordes även kvinnorna.

I senare böcker om jordbruket var, som vi kommer att se, kvinnornas roll ännu mera undanskymd. Varför är kvinnorna medtagna i just Grotenfelts studie? Att kvinnorna omnämns kan bero på att jordbruket och arbetet är inplacerat i en ram som betonade det primitiva; Grotenfelt värjer sig inte för tolkningar som framställer landet som outvecklat. Hans framställning är källnära, och han låter långa citat synas i texten.

Det tidiga 1900-talets historieskrivning

Under det tidiga 1900-talet fick bondesamhället och bondebefolkningen ett förhållandevis stort utrymme inom finsk historieforskning. År 1915 utkom studien *Suomen karjalaisen heimon historia* (Finlands karelska folkstams historia). Den fick uppskattning redan i sin samtid och har sedermera fått en närmast kanoniserad plats i finländsk historieforskningens historia. Boken, skriven av den materialistiskt inriktade Väinö Voionmaa, behandlade sociala strukturer och ekonomiska förhållanden i svedjebruksområdena. Där hade storfamiljen varit förhållandevis viktig, och den antropologiskt influerade studien gav stort utrymme åt familjereformer. Också kvinnornas ställning beaktades i ett eget kapitel och just deras betydelse dryftades i slutorden: "andligen jämlika fastän kroppsligen svagare" ansågs kvinnorna "vid männens sida upprätthålla den karelska stammens och det finska folkets grundpelare: familjen och arbetet" (s. 510).

I boken om det karelska svedjebrukssamhället ägnade Väinö Voionmaa ett helt kapitel åt kvinnornas ställning inom storfamiljen och deras möjligheter till att äga och att ärva. Kvinnorna ärvde inte fast egendom, trots att lagtexten –

liksom i de övriga delarna av landet – gav dem rätt till halva broderslotten. Enligt Voionmaas tolkning ärvde kvinnorna boskap, som hörde till deras arbetsfär, medan männen på motsvarande sätt sägs ha tilldelats svedjan, vapen, jaktmarker, dvs. egendom med anknytning till deras arbetsområden. Utgångspunkten var att man i ett rörligt samhälle inte särskilde mellan lös och fast egendom. Så här löd hans tolkning, som han presenterade den på svenska år 1916 i det första numret av *Historisk Tidskrift för Finland*:

Kvinnans ställning i storfamiljen var till utseendet betryckt, ty då det icke var möjligt att skifta storfamiljens egendom, kunde åt bortgifta döttrar icke medges någon arvsrätt i fastighet, varför även rika gårdars döttrar måste nöja sig med brukliga små hemgifter ('brudgiftko', m.m.). I allmänhet påminner den karelska storfamiljinstitutionen starkt om den slaviska storfamiljen. (s. 194)

Här använder Voionmaa uttrycket "till utseendet betryckt", och i slutorden låter han förstå att kvinnornas situation var ganska bra – de utgjorde samhällets grundpelare. I diskussionen om storfamiljen beaktade Voionmaa också dess betydelse för männens positioner: redan i bokens början betonade han att den inte ska tolkas som patriarkal utan som en frivillig sammanslutning. (För en längre diskussion, se Östman 2006.)

I beskrivningarna av svedjebruksarbete tillskrivs kvinnorna en mycken liten betydelse. De hade ansvaret för skötseln av boskapen, ett område som sällan beaktades desto mera. Svejdebruksarbetets samhälleliga betydelse betonades starkt av Voionmaa, något som också kan ses som nytt inom historieämnet. Just arbete hade inte getts någon större betydelse i tidigare verk, förutom i Grotenfelts studie som främst beskrev metoderna – inte arbetet och dess betydelse. Också recensioner framhöll att betoningen av arbetet var ny. Så tolkade Voionmaa arbetets betydelse: "Var och en ägde enbart frukterna av sitt

arbete, varför enbart den som hade stor arbetsstyrka var rik” (s. 199). Men det här arbetet relaterades enbart till män.

I andra texter omnämndes kvinnornas arbete på åkern. Det här gäller exempelvis en text om 1700-talets jordbruk, som betonade ålderdomlighet och som skrevs av historikern Bruno Lesch på 1920-talet samt även historiska skildringar som är gjorda av agronomen Nils Westermarck. Att peka på kvinnornas arbete kan just utgöra sätt att framhålla ålderdomliga drag. Men varför är det just hos svenskspråkiga forskare som sådana tolkningar tidigast framträder? Kanske därför att behovet av att påvisa utveckling inte är lika starkt hos en grupp som kan anse sig som representanter för samhälle, utveckling och bildning. Hos Voionmaa märks en annan tendens. I beskrivningen av en näring som ansetts vara primitiv, t.o.m. nomadisk, förefaller det vara viktigt att peka på utvecklade drag, bl.a. då kvinnornas förhållandevis goda position. I de senare studier som beaktade bondesamhället fick frågor om kvinnors position och ställning ett mycket mindre utrymme. Det här gäller bl.a. för Eino Jutikkalas kända studie om den finska bondens historia som publicerades år 1942 (på svenska: *Bonden i Finlands historia* 1963).

Etnologiska exempel

När U.T. Sirelius år 1919 publicerade första delen av *Suomen kansanomaista kulttuuria* (i svensk översättning *Finlands folkliga kultur*²) framhöll han i förordet att etnologin handlade om människan som samhällsvarelse och om kulturens ursprung, utveckling och lagbundenhet. Antropologin studerade enligt denna programförklaring främst det kroppsliga (Sirelius 1919:2-14, se även Lehtonen 1972:209-211). Här presenteras främst textavsnitt ur U.T. Sirelius och Kustaa Vilkonas produktion, men dessa universitetsforskares studier jämförs med texter skrivna av den mera skönlitterärt inriktade folklivsskildraren Samuli Paulaharju.

² Boken översattes också till svenska av K.K. Meinander, en stencilerad version spreds av Nordiska museet i Stockholm. Här Sirelius 1932.

Inom det etnologiämne som fick allt tydligare gränser under mellankrigstiden gavs kvinnorna ett förhållandevis stort utrymme. Ett flertal av de teman som behandlades av mellankrigstida etnologer berörde kvinnor. Medan exempelvis Sirelius studerade ryor och annan kvinnlig handslöjd, beskrev Albert Hämäläinen äktenskapsritualer bland finsk-ugriska folk.

I boken om Finlands folkkultur relaterade U.T. Sirelius arbetsdelningen till jordbrukets utvecklingsgrad. Arbete uppmärksammades inte som sådant i den tidiga etnologin: det kom att dröja ganska länge innan just arbete blev en viktig kategori inom den materiellt inriktade etnologiska forskningen (Niiranen 1992:27-28, Storå 1992). Inte heller arbetsdelning mellan könen diskuterades i någon större omfattning. Sirelius omnämnde dock temat i inledningen till sin bok, och han anknyter fördelningen av uppgifter mellan könen till platsen där arbetet utfördes. Kvinnor och män sägs ha haft naturbestämda arbetsuppgifter från första början. "På kulturens begynnelsestadium" var mannen jägare och fiskare, medan den platsbundna kvinnan lade grunden för ett primitivt jordbruk. Männen skötte enligt Sirelius djurvärlden, medan det föll på kvinnans lott att sköta de tämjda djuren:

Men på ett mera utvecklat jordbruksstadium inträffar ett ombyte: först får kvinnan trälar till hjälp vid jordbruksarbetena, senare griper också den fria mannen till plogen. Slutligen övertager kvinnan den lättare boskapsskötseln. (Sirelius 1932:15, finsk version 1919:20)

Utvecklingen i vårt land sägs ha "letts i denna riktning, odlingsarbetena äro överhuvud mannens sak och boskapsskötseln kvinnans". Kvinnornas arbete i åkerbruket omnämns kortfattat, först i termer av undantag. Med citat som beskrev 1700-talets Laihela och Malax presenterades Österbotten som ett undantag, och Sirelius pekade därmed på trakter där arbetsfördelningen inte hade hunnit få en tydlig utformning. I den svenskspråkiga översättningen, gjord i

början av 1930-talet, sägs att "arbetsfördelningen ej blivit så summarisk" (Sirelius 1932 I:15).

I sin framställning av den folkliga kulturen studerade Sirelius den materiella utvecklingen och skisserade upp utvecklingstypologier för olika redskapsmodeller. Jordbruket betraktades mot bakgrunden av dess "kulturhistoriska" betydelse. Längre fram i boken, i ett mycket kortfattat avsnitt, återkom Sirelius till "jordbruksarbetenas fördelning på de olika könen". Vid beskrivningen av kvinnors och mäns jordbruksarbete användes begrepp som "lägre" och "mera utvecklade stadier". I det här sammanhanget framhöll han även att kvinnorna "i vårt land i synnerhet under forna tider" deltog i jordbruksarbete.

Med utgångspunkt i det historiska perspektivet valde Sirelius att belysa kvinnornas arbete i åkerbruket på det här fåordiga sättet. Ännu gjorde etnologerna inget större väsen av den här företeelsen, som nästan förefaller att ha förbigåtts i korthet. Sirelius, som med fokus på materiella utvecklingstypologier var en metodologitrogen forskare, beaktade även de områden som var ansedda som traditionellt kvinnliga. Men han gjorde det främst genom teman som berörde rätt slags – dvs. domesticerade – kvinnoysslor, hantverk och annat hushållsrelaterad verksamhet. Tidiga studier av ett finskt bondesamhälle poängterade främst kvinnornas ansvar för textilarbete och hushåll. I sina beskrivningar av det svenskösterbottniska bondesamhället beskriver emellertid Gabriel Nikander (1922) kortfattat kvinnornas betydelse för åkerbruksarbetet.

Under mellankrigstiden inbjöd Historiska föreningen, verksam vid Helsingfors universitet, ett flertal gånger etnologer till den historiska föreningen. Också Kustaa Viikuna, sedermera landets mest kända etnolog, besökte historiska föreningen ett antal gånger. Den första gången höll han ett föredrag om "entisajan" bysamhälle i Sydösterbotten, Hiiripelto i Lillkyro (27.3.1931). Viikuna beskrev hur bysamfundet hade bedrivit säljakt och insjöfiske. Han betecknade livsföringen som "halvnomadisk" och jämförde bondebefolkningen

med samtidens koltsamer: "Tidigt om våren for de bästa männen till havs för att idka säljakt. När de återvänt for männen och de bästa kvinnorna på strömmingsfiske."

I det här sammanhanget omnämndes kvinnorna: "Ordförande (Waris) hänvisade till berättelser om österbottniska kvinnors åkerburksarbete och antog, att detta var ett arv från en tidigare rörlig livsform." Mötets ordförande, i det här fallet historikern Heikki Waris, senare känd för socialpolitisk forskning, relaterade således kvinnornas arbete i åkerbruket till ett lägre utvecklat stadium. Enligt mötesprotokollet framhöll Suolahti tjärhandelns betydelse, varpå Vilkuna noterade att även denna var en nomadisk näring. I den här diskussionen lär Cederberg har betonat att rörlighet under vintern inte enbart berörde österbottningarna.³

Också i sina texter berörde Kustaa Vilkuna arbete i åkerbruket. Här jämför jag nu två snarlika textavsnitt som publicerades i två kända verk. Den unge Vilkuna skrev år 1934 avsnittet om "Bondens åkerbruk och hushåll" ("Talonpojan maa- ja kotitalous") i andra delen av *Suomen kulttuurihistoria (Finlands kulturhistoria)*. I det här fyrdelade verket medverkade forskare från ett flertal discipliner, bland annat historia, folkloristik och etnologi. Arbetet, som först leddes av historikern Gunnar Suolahti och senare av Väinö Voionmaa, kan relateras till den kulturhistoriska skolan, en forskningsinriktning som strävade efter en kollektivistisk historieskrivning. I Vilkunas text ingick ett par sidor som rubricerades "Kvinnors och mäns andel i hushållningen" ("Naisten ja miesten osuus taloustöissä", *Suomen kulttuurihistoria II*:309-311). Vilkuna använder således ordet "taloustöissä", som i svensk språkdräkt kan översättas med hushållsarbete, hushållning och med det ekonomiska arbetet. Avsnittet i fråga beskrev främst åkerbruksarbete.

Vilkunas produktion var inte lika tydligt förankrad i ett utvecklingstänkande som Sirelius (jfr Sääskilahti 1997:55-58). Enligt Vilkuna var uppfattningen, eller

³ Protokoll, Historiallinen Yhdistys, Historiska föreningen, Helsingfors universitetsbibliotek.

principen, att det lätta hushållsarbetet hörde till kvinnor och tyngre till män förhållandevis ung i Finland. Han betonade att det för ett par hundra år sedan enbart var jakt och slakt som ansågs vara olämpliga uppgifter för kvinnor. Han beskrev hur kvinnornas arbetsbördan underlättades när ett samhälle uppnått en högre kulturståndpunkt, och enligt Vilkuna var den tyngsta jordbearbetningen en av de första arbetsuppgifterna som föll bort. Men Vilkuna presenterade även ett citat som beskrev hur kvinnor på ett oproblematiskt sätt plogade, slog hö och hanterade yxan i Åbotrakten under 1800-talets förra hälft.

Nästan samma textstycke ingick även i den välkända boken om "fädrens arbete", *Isien työ*, som publicerades knappt tio år senare, år 1943. Den första meningen lyder exakt likadant som i det äldre textavsnittet, medan de följande meningarna hade förändrats något. I den krigstida texten nämns emellertid inget om att det tunga jordbruksarbetet skulle ha fallit bort. Tvärtom betonade nu Vilkuna att kvinnorna långt fram i tiden har utfört arbete av det här slaget. I västra Finland sägs kvinnorna långt fram i tiden ha hanterat plog och dikesspade, på samma sätt som kvinnorna i landets östra delar deltog i uppförandet av gärdesgårdar. Nu beskrev Vilkuna också hur en skicklig husmor bryner lien lika bra som den bäste av män, ett arbetsmoment som också presenterades i bildform. På ett liknande sätt skildrades en rask kvinnas arbete med skäran på slätteråkern. Även i den här boken skrev Vilkuna om kulturståndpunkter, men med ett tillägg: vid den här tidpunkten ansåg han den finska kvinnans historia visade att hennes plats var bredvid mannen – och att jämlikhet och hårt arbete inte hade skadat den finska kvinnan.⁴

Nu var det inte längre nödvändigt att framhäva en differentiering mellan könen, och kvinnan på åkern framställdes på ett glorifierande sätt. Enligt Vilkuna var kvinnorna nöjda trots det hårda arbetet. Men han glömde inte heller att betona att kvinnorna även utförde arbete vid symaskinen. Det var viktigt att

⁴ "Suomen naisen työhistoria tukee tämän vaatimuksen oikeutusta; viimeksi Suomen lottien toiminta on osoittanut, että myös sodassa naisen paikka on miehen rinnalla omissa tehtävissään. Tasavertaisuus ja raskas työ eivät ole olleet kuormaksi Suomen naiselle."

kvinnorna också förknippades med det kvinnligt kodade. Detta antagligen för att de finska kvinnorna även skulle framstå som tillräckligt domesticerade och inte associeras med hårt arbetande kvinnor i lägre stående folkgrupper.

Den hårt arbetande kvinnan och den utsatta

Andra typer av texter synliggjorde tidigt den åkerbrukande kvinnan. Det gäller exempelvis foklivsskildringen *Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla*, (Skildringar av allmogekvinnans liv på landet) utgiven 1890 av Finsk kvinnoförening, och *Kalender öfver Kvinnoarbetet i Finland*, utgiven 1894. Att kvinnosakskribenter också beskrev den här delen av kvinnornas arbete är inte förvånande. Detsamma gällde för de svenskspråkiga tidskrifterna *Nutid*, *Samtid* och *Astra* som hade anknytning till kvinnorörelsen. Också här lyfte skribenterna fram kvinnorna i åkerbruksarbetet, men de underlät inte att också skildra det typiskt kvinnliga, som t.ex. hemslöjden. Detta visar att inte heller bondkvinnan fick framstå som för manhaftig (jfr Östman 2007).

Samuli Paulaharju, en lärare och författare som kan karakteriseras som amatöretnolog, publicerade en rad foklivsskildringar. Hans omfattande nedtekningsarbete och intresse för folkliga traditioner resulterade i böcker om bland annat koltsamer och bondebefolkningen i olika delar av Finland. I flera av dessa skildringar underströk Paulaharju betydelsen av kvinnornas arbete, inte minst i boken *Suomenselän vieriltä* (1930/1981). Boken beskrev kvinnornas arbete och flit, och också nyröjningsarbete och det arbete som utfördes i vildmarken lyftes fram. Männens redskap lär dessa kvinnor i det inre av landet ha hanterat obehindrat. På ett liknande sätt beskrev han kvinnorna i österbottniska Härmä. I detta fall lyfte han även fram det starka och stolta i kvinnornas sätt att utföra åkerbruksarbete; dessa framstod nästan som jämlika. Däremot beskrevs koltkvinnan, en stackare som slet hårt med allehanda arbetsuppgifter, som underordnad. I en bok om samer framstod kvinnornas liv som slitsamt och männen som lata, kanske t.o.m. omanliga (Samuli Paulaharju, *Kolttain mailta*.

1921:109). De samiska kvinnorna tolkades utifrån ett annorlunda raster. I deras fall sågs det omfattande arbetet som ett tecken på underordning. Något liknande kan sägas om Albert Hämäläinens sätt att skildra bröllopstraditioner hos andra finsk-ugriska folk. Bland annat lyfte han fram brudrov, traditionen att röva bort kvinnorna (Hämäläinen 1913:23-31). Även kvinnoförtryck ansågs stå i relation till en folkstams utvecklingsgrad.⁵

I flera av de studierna som tangerande kvinnornas situation i Finland fanns däremot en strävan att undvika eländighetstolkningar. Även Voionmaas kända arbete om den karelska folkstammen, avslutades – som inledningen visar – med ord som låter förstå att kvinnan i svedjebruket hade en bra ställning. Viikuna beskrev också, dock i förbigående, kvinnorna som självständiga och stolta i texten som publicerades i *Suomen kulttuurihistoria* år 1934. Han lät förstå att deras förmåga att utföra åkerbruksarbete utgjorde en källa till stolthet. Enligt det högtravande textavsnittet från år 1943 utgjorde det tunga arbetet inte någon börda för kvinnorna.

Sammanfattning

Såväl etnologisk som historisk forskning placerade in den studerade nationen på en civilisatorisk karta, och uppsatsen åskådliggör hur föreställningar om kön kan relateras till uppfattningar om civilisation och utveckling. Beskrivningarna av kvinnornas position och arbete kan relateras bland annat till uppfattningar om ett folks utvecklingshistoriska stadium och om en befolkningsgrupps civilisationsgrad. Uppsatsen ger exempel på hur föreställningar om kön utgör ett viktigt element när åtskillnader och hierarkier konstrueras och när den egna nationen ska skrivas in i gruppen av kultiverade länder. Den visar också hur evolutionärt präglade ansatser synliggör kvinnors position.

Kvinnan på åkern, dvs. en hårt arbetande kvinna som möjligen var förtryckt, passade inte in i bilden av ett utvecklat folk. Att uppfattningar av det här

⁵ En liknande tolkning kan göras om verket "Suomen suku" 1926-28.

slaget påverkade beskrivningarna av kvinnors arbete i studier som formades av en strävan att påvisa landets eller folkets utvecklingsgrad är tydligt. Detta märks kanske främst i några av de tidiga verk som är publicerade på finska. Däremot lyftes kvinnornas omfattande arbete fram, om även på ett kortfattat sätt, i studier som var ägnade att just påvisa den primitivitet och ålderdomlighet som präglade ett äldre jordbruk eller den jordbrukande befolkningen.

Svenskspråkiga texter publicerade i Finland förefaller dock inte i samma utsträckning ha undvikit beskrivningar av den åkerbrukande kvinnan, något som tvivelsutan kan förstås mot bakgrunden av den svenskspråkiga bildade gruppens självsyn. Hos den svenskspråkiga grupp som såg sig som en självklar representant för civilisation och bildning, kunde bondkvinnan framstå som lite utvecklad, och kanske till och med som utsatt. Även i skildringar av olika finsk-ugriska folk, som utifrån synsätt influerade av evolutionär antropologi ansågs vara mindre utvecklade, kunde kvinnoarbetet på åkern lyftas fram. Men för de tidiga finskspråkiga forskarna förefaller det att ha varit viktigt att framställa ett förhållandevis utvecklat "folk" – och härvidlag blir föreställningarna om kön betydelsefulla.

Men skillnaderna mellan de svenskspråkiga och finskspråkiga texterna kan inte enbart få sin förklaring av språklig position eller nationell självbild och retorik. De svenskspråkiga texterna hade andra metodologiska utgångspunkter. Källpositivism präglade i större omfattning de svenskspråkiga forskarnas och historikernas ansatser. I mindre omfattning än de finskspråkiga var de influerade av teoretiskt präglade berättelser om nationens utveckling och teleologi. För de sistnämnda, som ska placera in nationen i en specifik utvecklingsberättelse, blir det då viktigt att tillskriva folket specifika karaktärsdrag. Men i bägge fall formulerades beskrivningarna inom ramen för evolutionärt präglade historiesyner.

Dessutom har jag pekat på gradvisa förskjutningar i skildringarna av kvinnornas arbete. Inom etnologin var sådana evolutionära synsätt länge

explicita, men under mellankrigstiden presenterades bredare, mera kulturhistoriskt inriktade ansatser. Inom dessa formades annorlunda beskrivningar av kvinnornas arbete. Och dessutom gav kriget upphov till andra bilder av kvinnoarbetet. Under krigsåren märks en skillnad i att beskriva finska bondkvinnor; mångsidigheten i deras arbete betonades nu i ökad omfattning. Och den bilden kom att bli långlivad.

Källor och litteratur

Tidig forskningslitteratur

- Grotenfelt, Gösta 1899. Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden. Helsingfors.
- Hämäläinen, Albert 1913. *Mordvalaistens, tseremissien ja votjakkien kosinta- ja häätavoista: vertaileva tutkimus*. Helsinki.
- Nikander, Gabriel 1959. *By och bonde i Svenskösterbotten*. Folkklivsstudier V. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Kalenteri Suomen naisen työstä*. Suomen naisyhdistys 1894.
- Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla*. Suomen nais-yhdistyksen ulosantama. Porvoo: Werner Söderström 1890.
- Paulaharju, Samuli 1921. *Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- Paulaharju, Samuli 1930/1981. *Suomenselän vieriltä*. Porvoo: WSOY 1981 Toinen painos.
- Paulaharju, Samuli 1932/1996. *Härmän Aukeilta*. Porvoo: WSOY1996 Neljäs painos.
- Sirelius, U.T. *Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia. I*. Helsinki: Otava 1919.
- Sirelius U.T. *Finlands folkliga kultur*. Stockholm: Nordiska museet 1932. (Stencil)
- Suomen kulttuurihistoria II* 1934. (Toim.) Gunnar Suolahti et al. Helsinki: Gummerus.
- Suomen suku* 1926. I nidos. Toim. A. Kannisto, E.N. Setälä, U.T. Sirelius, Yrjö Wichmann. Helsinki: Otava.
- Suomen suku* 1928. II nidos. Toim. A. Kannisto, E.N. Setälä, U.T. Sirelius, Yrjö Wichmann. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, Kustaa 1943. *Isien työ I Veden ja maan vilja*. Helsinki: Otava1943.
- Voionmaa, Väinö 1915/1969. *Suomen karjalaisen heimon historia*. Helsinki: WSO.

Litteratur

- Ahlbäck, Pia & Ann-Catrin Östman 2008. Manlighetsretorik, kropp och konstitution av sociala hierarkier. Exemplet det svenska Finland under 1910-talet. I: *Feminist Dialogues – motstånd, möten och möjligheter*. Åbo: Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen 1996. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat*. Helsinki: SKS.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen 2000. A journey into Finnish historiography from the end of the 19th century to the present day. I: Frank Meyer & Jan Eivin Myhre (red.) *Nordic Historiography in the 20th century*. Oslo: University in Oslo.
- Aronsson, Peter 2005. Att tänka territoriet. I: Åsa Dahlin Hauken (red.) *Regionalisme*. Stavanger: Haugaland Akademi.
- Bederman, Gail 1995. *Manliness & Civilization. A cultural history of gender and race in the United States, 1880-1917*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Dudink, Stefan 2004. Masculinity, effeminacy, time: conceptual change in the Dutch age of democratic revolutions. I: Stefan Dudink et al (red.) *Masculinities in Politics and War. Gendering Modern History*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Henningsen, Peter 2006. *I sansernes vold*. København: Landbohistorisk selskab.
- Högnäs, Sten 1995. *Kustens och skogarnas folk: om synen på svenskt och finskt*. Stockholm: Atlantis.
- Kotsonis, Yanni 1999. *Making Peasants Backward: Agricultural Cooperatives and the Agrarian Question in Russia, 1861-191*. New York: Macmillan.
- Larsson, Maja 2002. *Den moraliska kroppen*. Hedemora: Gidlund.
- Lehtonen, Juhani U.E. 1972. *U.T. Sirelius ja kansatiede*. Kansatieteellinen arkisto 23., Helsinki.
- Lehtonen Juhani U.E. 1992. Kustaa Vilkuna. I: Matti Räisänen (red.) *Pioneers. The history of Finnish Ethnology*. Studia Fennica Ethnologica I, 21–40. Helsinki: SKS.
- Lövkrona, Inger 1990. Nyckeknipans semiotik. Den starka bondkvinnan - myt eller verklighet? I: A .Gustavsson (red.) *Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet*. Uppsala.
- Mathiasdottir, Sigridur & Ann-Catrin Östman 2003. Möte mellan manligheter. Nationalism, bondeideal och (åter)skapandet av de övre skiktens manlighetsideal. I: Göran Fredriksson et al (red.) *Könsmaktens förvandlingar*. Skrifter från Institutionen för Arbetsvetenskap. Göteborgs Universitet 2. Göteborg 2003.
- Myrdal, Janken 2004. Agrarhistoriens etablering som universitetsdisciplin. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 47.
- Niirainen, Timo 1992. Pioneers of Finnish ethnology. I: Matti Räisänen (red.)

- Pioneers. The history of Finnish Ethnology.* Studia Fennica Ethnologica I, s. 21–40. Helsinki: SKS.
- Scott, Joan 1998. *Gender and the Politics of History.* New York: Columbia UP.
- Sinha, Mrinalini 1999. Giving Masculinity a History; Some Contributions from the Historiography of Colonial India. *Gender & History* 11.
- Smith, Bonnie G. 1998. *The Gender of History. Men, Women and Historical Practice.* Cambridge: Harvard University Press.
- Spongberg, Mary 2002. *Writing Women's history since the Renaissance.* New York: Palgrave.
- Spoof, Sanna Kaisa 1989. A forgotten pioneer. Professor of agriculture as ethnologist, *Ethnologia Scandinavia* 19.
- Spring, Ulrike 2000. Imagining the Irish and Norwegian Peasantry around 1900. Between Representation and Re-presentation. *Historisk Tidsskrift* (Norge) 80:1, 2000, s. 75-99.
- Storå, Nils 1992. Five ethnologies. I: Matti Räisänen (red.) *Pioneers. The history of Finnish Ethnology.* Studia Fennica Ethnologica I, s. 85-102. Helsinki: SKS.
- Sääskilähti, Nina 1997. *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle.* Tutkimuksia 31. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.
- Weber, Eugen 1976. *Peasants into Frenchmen.* Stanford: Stanford University Press.
- Östman, Ann-Catrin 2006. Från eländighet till manligt medborgarskap. Bonden i det tidiga 1900-talets finländska historieskrivning. *Historisk tidskrift* (Sverige) 126:4.
- Östman, Ann-Catrin 2007. Ett svenskt systerskap och olika medborgarskap? Agrara kvinnor och svenska kvinnoförbundet 1900-1940. I: *Feminister i farten. 100 år av kvinnopolitik i Svenskfinland.* Helsingfors: Schildts.
- Östman, Ann-Catrin 2007. Työ ja sukupuoli varhaisissa kansatieteellisissä kuvauksissa. I: Pia Olsson & Terhi Villman (red.). *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa.* Helsinki: Ethnos Ry.
- Östman, Ann-Catrin 2008. The Peasants of the Forestry. Masculinity, Nation and Landscapes in Agrarian historiography in Finland, 1900-1930. *Agricultural History* 62 (1).

Ann-Catrin Östman är akademilektor i historia vid Åbo Akademi.